

CONSIDERAȚII PRIVIND NOȚIUNILE ASPECT ȘI AKTIONSPORT

Claudia CEMĂRTAN

Catedra Filologie Clasică

Les catégories de l'aspect verbal et de l'Aktionsart sont des catégories assez mal ou insuffisamment définies. Beaucoup de linguistes considèrent que l'aspect est la catégorie du verbe qui concerne la dimension de l'achèvement (l'opposition *imperfectif / perfectif*), d'autres opinent que l'aspect devrait être référé à la durée. Une analyse sémantique et fonctionnelle, appliquée tant aux langues slaves, qu'aux langues germaniques et romanes, prouve que ces langues possèdent la catégorie grammaticale de l'aspect, et qu'elle est habituellement associée avec celle du temps. Quant à l'Aktionsart, c'est une catégorie lexico-sémantique basée sur le sens lexical du verbe, en particulier sur son sème aspectuel.

Necesitatea de a recunoaște existența, în interiorul câmpului funcțional-semantic al aspectualității, a categoriilor lingvistice de *aspect* și *Aktionsart*, precum și exigența unei stricte delimitări între acestea, a constituit și constituie una dintre cele mai controversate probleme ale aspectologiei contemporane, generând o multitudine de abordări și interpretări, dacă nu întotdeauna contradictorii, cel puțin, diverse.

Termenii *aspect* și *Aktionsart* sunt de dată mult mai recentă decât conceptele respective. Dificultatea inițială în complexul de probleme puse de aceste noțiuni a fost generată de corelația lor cu o altă categorie verbală – cea a timpului și, în special, de confuzia lor, care a persistat timp îndelungat.

Încă stoicii greci, iar apoi gramaticii din Alexandria au încercat să sistematizeze timpurile verbului grec, clasificându-le în *timpuri definite* (χρονοί ορισμένοι) și *timpuri nedefinite* (χρονοί αόριστοι); în grupul timpurilor definite mai distingeau două subgrupuri, numite χρονοί παρατακτικοί și χρονοί συντελικοί (*timpuri neterminate* și *timpuri terminate*). În primul grup intrau *prezentul* și *imperfectul*, în cel de-al doilea – *perfectul* și *mai mult ca perfectul*. Timpurile nedefinite – *aoristul* și *viitorul* – au constituit un grup aparte. Această divizare a condus ulterior la încetățenirea ideii despre opoziția aspectuală trinară a verbului grec, delimitând în acest sistem – chiar și în studii mai recente [1] – trei aspecte: *imperfectiv / perfectiv / aorist*.

Gramaticienii latini au calchiat modelul grec, tansplantând, odată cu el, și termenii grecești în limba latină. Astfel, regăsim la Varro [2] termenii deja cunoscuți – χρονοί παρατακτικοί și χρονοί συντελικοί în formele *tempora infecta* și *tempora perfecta*. Este surprinzător însă faptul că verbul latin s-a înscris mai reușit în schema originalului grec, repartizându-și timpurile într-un sistem biaspectual cu trei timpuri în fiecare: *inflectum* care cuprindea *prezentul*, *imperfectul* și *viitorul I*, *perfectum* incluzând *perfectul*, *mai mult ca perfectul* și *viitorul II*.

Acest fericit echilibru, stabilit între timpurile verbului latin, din păcate, n-a fost respectat în tratatele lingvistice ulterioare. Scolastica medievală a înghesuit bogatul sistem aspectual-temporal al limbilor clasice într-un cadru rigid al celor trei timpuri fundamentale (trecut, prezent, viitor), aceeași soartă având-o și gramaticile limbilor naționale, care copiau servil modelele clasice de sorginte medievală.

Abia în timpurile moderne au intervenit schimbări profunde în atitudinea față de această problemă, încercându-se, prin revenirea parțială la sistemul lui Varro, a lua în considerație nu doar timpurile verbale, dar, din ce în ce mai liber, și aspectul verbal. Ceea ce stoicii și Varro au presupus doar referitor la deosebirile dintre timp și aspect a fost clarificat de către gramaticienii epocii moderne, pe parcursul secolelor al XIX-lea și al XX-lea. Filologii slavi – în special, cehi și ruși – au sesizat atenția cercetătorilor asupra aspectelor verbului slav în gramaticile limbilor lor materne, începând cu *Grammatica Bohemica* a lui Benedikt Vavřinec Nudožersky (1603) și până la *Русская грамматика* a lui A.H.Vostokov (1831).

Termenul „vid” (prototipul celui de „aspect”) apare încă în secolul al XVII-lea în lucrarea lui Meletie Smotrički [3], desemnând însă nu opoziția perfectiv/imperfectiv, ci referindu-se mai degrabă la sistemul temporal al verbului rusesc.

Prima fază a acestor cercetări suferă, evident, de o criză de dezvoltare, caracterizându-se prin atitudini contradictorii și adesea exagerat de categorice. Astfel, M.V. Lomonosov, în *Российская грамматика* (1755), sub influența limbilor clasice și occidentale, distinge în sistemul verbal rus zece „forme de timp” [4]; N.P. Nekrasov, în lucrarea sa *О значении форм русского глагола* (1865), urmând tendințele noi, dimpotrivă,

neagă în general existența categoriei timpului în limba rusă și nu recunoaște decât pe cea de aspect [5]. Confuzia categoriei de timp și a celei de aspect este caracteristică pentru studiile din această perioadă și importanța lor constă mai degrabă în punerea în discuție a problemei date și în adunarea materialului probator decât în soluționarea ei.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, acest proces a continuat cu mai multă intensitate, realizându-se deja studii comparative, semnate de lingviști notorii ca S.Navratil, Fr.Miklosich, G.K. Ulianov, F.F. Fortunatov ș.a. Opera fundamentală a lui B.Delbrück *Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen* (Strasbourg, 1897) [6] a încheiat prima etapă a cercetărilor asupra timpului și aspectului, evaluând rezultatele obținute la acea dată.

Termenul „vid”, în accepția sa nontemporală, a fost folosit într-o gramatică rusească „practică”, semnată de Nicolai Greč, unde acesta distingea clar timpurile de aspecte, descriindu-le pe acestea din urmă ca exprimând diverse „circumstanțe ale acțiunii” [7]. Separarea acestor două noțiuni, realizată de N.Greč, a suscitat numeroase semne de întrebare, conducând la conștientizarea necesității unui studiu sistematic al aspectului.

În felul acesta, grație cercetărilor intense și variate din această epocă, noua categorie verbală a fost fixată și reglată printr-un nou termen.

În lingvistica occidentală, G.Curtius a fost primul care, luând în considerație datele furnizate de limbile slave, a distins, în lucrările sale *Griechische Schulgrammatik* (1852) și *Erläuterungen zu meiner griechischen Schulgrammatik* (1863), prin termenii **Zeitart** ‘aspect’ și **Zeitstufe** ‘timp’, cele două categorii verbale indoeuropene, chiar dacă acest termen (*Zeitart*) reflecta încă, în structura sa, incertitudinea cu care s-a separat de noțiunea de timp (*Zeitstufe*). Introducerea termenului **Aktionsart** îi revine lingvistului german W.Streitberg [8], care l-a folosit pentru a transpune ideea aspectului slav la studiul verbului gotic, chiar dacă fenomenul analizat în lucrare demonstra încă o dată confuzia între cele două categorii aspectuale: aspect și mod al acțiunii. Și K.Brugmann a acceptat acest termen – **Aktionsart** [9]. Acest concept al *Aktionsart*-ului drept o categorie verbală diferită de cea a timpului este mult mai larg decât cel care ar defini aspectul ca opoziție binară perfectiv/imperfectiv. Am putea spune că *Aktionsart*-ul lui K.Brugmann este o noțiune ce acoperă toate cele trei categorii aspectuale, diferențiate mai târziu de A.V. Isacenco: *aspect*, *Aktionsart* și *caracterul general al verbului* [10]. Termenul dat însă a rămas pentru mult timp singurul utilizat pentru a desemna noțiunea de aspect în limbile indoeuropene*.

Chiar dacă termenul de *Aktionsart* a fost pus în circulație de W.Streitberg și K.Brugmann, meritul de a-i identifica niște caracteristici specifice îi aparține lui S.Agrell. Acesta, în lucrarea sa consacrată studiului verbului polonez, pentru prima dată face o distincție netă între noțiunea gramaticală de *aspect* și cea lexicală a diferitelor tipuri de acțiuni verbale – *Aktionsarten*, care se apropiau foarte mult. În sistemul verbului polonez S.Agrell distinge 20 de tipuri ale acțiunii (*Aktionsart*) și doar două aspecte gramaticale: perfectiv și imperfectiv. El precizează: „Prin *mod al acțiunii* (*Aktionsart*) eu subînțeleg nu cele două categorii fundamentale ale verbului slav, nu forme ce exprimă acțiuni neterminate și terminate (perfectiv și imperfectiv) – această categorie eu o numesc *aspect* (*Aspekte*). Prin termenul *mod al acțiunii* eu desemnez acele *funcții semantice* ale verbelor prefixate, care până în prezent n-au atras deloc atenția și n-au fost clasificate de nimeni (precum și ale altor verbe neprefixate și ale unor formațiuni sufixale), care precizează *modul realizării* lor [11].

De fapt, încă înaintea lui S.Agrell, savantul rus A.Potebnea semnala necesitatea de a delimita clar categoria de aspect perfectiv/imperfectiv de toate celelalte categorii verbale [12].

După S.Agrell, dar absolut independent de el, H.Iacobsohn separă, de asemenea, aspectul de *Aktionsart*, numindu-l pe primul *aspect subiectiv*, iar pe celălalt – *aspect obiectiv*: „Când se vorbește despre diferența între verbele „perfective” și „imperfective”, se au în vedere formele subiective de percepere a acțiunii, care arată cum își imaginează locutorul desfășurarea ei” [13]. Ideea este reluată și argumentată pe larg într-o altă lucrare [14], după ce-și găsisese deja adepți în persoana altui lingvist german Walter Porzig, care demonstrează că aceste două categorii sunt două „dimensiuni” ale sensului verbului: *aspectul* fiind punctul de plecare din care o acțiune sau întâmplare este privită, iar *Aktionsart*-ul fiind maniera în care aceasta are loc [15].

* Termenul *aspect* a apărut în Europa Occidentală pentru prima dată la elvețianul Ch.Philippe Reiff, care a tradus prin acest lexem termenul rus *вид* în ediția franceză a *Gramaticii desfășurate a limbii ruse* de N.Greč, acest termen fiind acceptat cu mult mai târziu și în limba germană pentru a diferenția două noțiuni net distincte din punct de vedere lingvistic, chiar dacă semantic ambele se referă la caracterizarea desfășurării acțiunii în timp.

În același volum „Indogermanische Forschungen 45”, Ed. Hermann, independent de H. Jacobsohn, face o distincție similară între Aktionsart-urile *subiectiv* și *obiectiv*, menționând, într-o „Korrekturnote” la lucrarea sa [16], că el a ajuns să cunoască ideea lui H. Jacobsohn din studiul lui W. Porzig.

Și alți lingviști au deosebit aspectul de Aktionsart într-o manieră asemănătoare cu cea a lui H. Jacobsohn (K. van der Heyde [17], N. Van Wijk [18] ș.a.). Trebuie de remarcat însă că aplicarea unor noțiuni filozofice de tipul *obiectiv/subiectiv* n-a contribuit la clarificarea diferențelor dintre aspect și Aktionsart, dimpotrivă, ea a oferit motive suplimentare de confuzie și i-a dezorientat și mai mult pe cercetători. Faptele lingvistice sunt, în general, obiective și subiective în același timp: ele reflectă realitatea obiectivă într-o manieră subiectivă (umană). Mai mult decât atât: am putea afirma că aspectul, în calitate de categorie gramaticală, este mai abstract, mai general, dar el exprimă raporturi nu mai puțin obiective decât Aktionsart-ul, care are caracter lexical, deci mai concret.

Din această perioadă în prim-plan ies problemele legate de specificul acestor două categorii. Situația reală în cercetarea valorilor aspectuale inerente unei forme verbale este destul de complexă, așa încât s-a ajuns la diferențierea unor tipuri de entități aspectuale după aria lingvistică sau după mecanismele de expresie care le corespund, discutându-se despre *aspect flexiv*, *aspect perifrastic*, *aspect durativ*, *aspect lexical*, *aspect sintactic* etc.

Definițiile cele mai curente ale aspectului reflectă două concepții nu întotdeauna clar exprimate și care adesea, chiar la aceiași autori, se substituie una pe alta.

Prima concepție recunoaște drept aspect tot ce nu se referă la timpul concret (excluzând, bineînțeles, categoriile de mod, diateză, persoană). Astfel, Jens Holt consideră că „aspectele sunt moduri diverse de a concepe derularea unui proces” [19]; dicționarul Larousse îl definește drept „categorie gramaticală care cuprinde toate reprezentările privind durata, derularea și încheierea acțiunii indicate de verb” [20], exemplificând apoi cu un șir întreg de tipuri de „aspect” (punctual sau aoristic; durativ, perfectiv sau terminativ, imperfectiv sau neterminat, determinat sau nedeterminat, iterativ, ingresiv sau incoativ, intensiv etc.). Chiar și O. Ahmanova în *Dicționarul de termeni lingvistici*, redactat într-o limbă care reprezintă, pentru numeroși lingviști, un idiom prin excelență aspectual, definește și ilustrează în articolul „Vid” 23 de tipuri diferite de „aspect” și trimite apoi la articolul „Podvid”, care cuprinde încă vreo zece tipuri [21].

Cealaltă concepție, mai sintetică, se bazează pe ideea că este aspectual tot ce într-un verb relevă noțiunea de durată a acțiunii. Această concepție își găsește o expresie concisă la J. Vendryes, care, apreciind că „nu există în lingvistică o problemă mai dificilă decât cea a aspectului, în care ar fi mai multe controverse și opiniile ar fi atât de diferite”, conchide: „Se numește aspect categoria duratei” [22].

Ambele concepții scot în evidență confuzia evidentă a celor două categorii aspectuale – cea gramaticală a aspectului și cea semantică a Aktionsart-ului.

Abia în jumătatea a doua a secolului XX se remarcă o tendință stabilă de „a face ordine” în această problemă, determinându-se clar aria de realizare a fiecăreia din cele două categorii.

Astfel, tot mai mulți cercetători converg spre ideea că aspectul este o categorie gramaticală care se manifestă în întreg sistemul verbal al unei limbi, indicând deosebiri în modul de prezentare a desfășurării acțiunii din punctul de vedere al *terminării ei*. Investigațiile din ultimele decenii constată existența acestei categorii gramaticale, considerată până nu demult o caracteristică de excepție a limbilor slave, și într-un șir întreg de alte limbi neslave, care se deosebesc doar prin modalitățile de exprimare a ei. Ceea ce le deosebește în principiu este faptul că în limbile slave – și în rusă în particular – orice verb, practic, poate exprima *ambele* aspecte – perfectiv și imperfectiv – prin intermediul flexiunilor sale, care sunt, de altfel, morfeme polivalente comportând concomitent mai multe sensuri gramaticale.

Cât privește modalitățile de exprimare a categoriei gramaticale a aspectului în limbile slave, pe de o parte, și în alte limbi, pe de altă parte, în principiu, există un factor comun: și unele, și altele exprimă aceste valori aspectuale de ordin morfologic prin diverse morfeme polivalente: în limbile slave (rusa, de exemplu) acestea sunt, în fond, prefixele, care, pe lângă sensul de perfectiv/imperfectiv, mai comportă și diverse seme aparținând categoriei Aktionsart: incoativitate, rezultativitate, iterativitate etc.; alte limbi cumulează în aceleași morfeme valori aspectuale și temporale.

Cercetătorul ceh S. Karolák menționa că „în general, timpul și aspectul sunt două categorii gramaticale net distincte în limbaj. Însă dacă la nivel conceptual, aspectul și timpul sunt izolabile, la nivelul reprezentării idiomatice se întâmplă ca ele să fie (parțial) amalgamate într-un singur simbol, adică să nu aibă exponenți

discreți. Cu toate acestea, avînd în vedere că amalgamul și discreția nu sunt decât niște tehnici de expresie, se încearcă a se căuta izomorfismul acestor două niveluri și de a postula existența unui sistem aspectual-temporal la nivelul conceptual” [23].

„Categorია timpului poate prevala într-o limbă dată asupra categoriei aspectului sau vice-versa, preciza E.Coșeriu, și, în această ordine de idei, sensurile aspectuale sau temporale pot fi, respectiv, niște efecte secundare ale celeilalte categorii. Astfel, în limbile romanice, sensurile aspectuale ale formelor temporale simple (de exemplu, terminat/neterminat) nu sunt decât efectele secundare ale distincției temporale” [24].

Categoria *Aktionsart* este una lexico-semantică și se bazează pe sensul lexical al fiecărui verb în parte, în special, pe semul aspectual al acestuia.

După cum separarea timpului verbal de aspect (*aspect – Aktionsart*) a fost decisivă pentru a pune în discuție problema aspectului într-a doua jumătate a secolului XIX, la fel și delimitarea aspectului de *Aktionsart* a fost semnificativă pentru impulsionearea cercetărilor de la finele secolului trecut. Pe bună dreptate, această delimitare a devenit un criteriu de bază al studiilor aspectologice din ultimul timp.

Redirecționarea investigațiilor spre acest domeniu a determinat și apariția, în literatura de specialitate, a unei diversități impresionante de termeni propuși pentru denumirea acestei categorii. Majoritatea cercetătorilor acordă prioritate termenului german *Aktionsart*, poate pentru faptul că este mai explicit și mai încetățenit în perspectivă cronologică, câștigând și în precizie față de alte variante folosite pentru diverse limbi: *maniera acțiunii, caracterul acțiunii, modul acțiunii, modalitatea acțiunii, tipul procesului* etc., toate comportând riscul unor confuzii cu alți termeni asemănători sau fiind, în general, prea vagi. O șansă mai bună ar avea termenul *aspect lexical*, vis-à-vis de *aspect gramatical*, dată fiind, mai ales, și existența așa-zisului *aspect lexico-sintactic* (sintagme verbale) în componența câmpului funcțional-semantic al aspectualității.

În ultimele decenii, și în lingvistica românească – de dincolo și de dincoace de Prut – se remarcă un interes din ce în ce mai sporit față de această controversată categorie a aspectului verbal și a noțiunilor adiacente, generând numeroase și variate studii, care însă nu-și asumă responsabilitatea unei soluționări definitive a acestei probleme. Abordarea aspectului verbal în cadrul unei categorii noționale mult mai vaste, cum este cea a aspectualității, propusă de aspectologul rus A.V.Bondarko, care, cu mijloace multiple și variate ce aparțin diferitelor niveluri ale limbii – derivativ, lexical, morfologic și sintactic – exprimă diverse caracteristici ale modului de desfășurare a acțiunii verbale, permite o explicare rezonabilă a unor fenomene similare, chiar dacă nu identice, cu aspectul verbal slav, existente în diferite limbi și deci soluționarea problemei universalității categoriei aspectului verbal. Acest concept – al categoriei funcțional-semantică a aspectualității – poate fi acceptat și aplicat și verbului românesc. În condițiile unor interpretări atât de contradictorii a aspectului verbal în limba română între a susține și a contesta existența lui, aplicarea teoriei câmpului/categoriei funcțional-semantic la analiza acestor fapte de limbă pare a oferi o soluție plauzibilă problemei date, care însă se cere încă fundamentată și argumentată.

Referințe:

1. Cohen D. L'aspect verbal. - Paris, 1989, 290 p.; Porter S. Verbal Aspect in te Greek of the New Testament, with Reference to Tense and Mood. - New York, 1989. - 487 p.
2. Varro M. Terentius. De lingua Latina, Liber IX, p.54-58.
3. Смотрицкий М. Грамматика славенския правильное синтагма. - Москва, 1721. - 388 с.
4. Ломоносов М.В. Российская грамматика. - Санкт-Петербург, 1898. - 430 p.
5. Некрасов Н.П. О значении форм русского глагола. - Санкт-Петербург, 1865. - 387 p.
6. Delbrück В. Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen. - Strassburg, 1897. - 458 p.
7. Греч Н.Н. Пространная русская грамматика, т.1. - Санкт-Петербург, 1827. - 530 p.
8. Streitberg W. Perfektive und imperfektive Aktionsart im Germanischen // Beitrage zur Geschichte der deutschen Sprache, 15, 1891, p.70-177; p.108.
9. Brugmann Karl. Kurze vergleichende grammatik der indogermanischen Sprachen. - Strassburg, 1904, p.492-493.
10. Исаченко А.В. Словесный вид, словесна акце а обечный характер словесного дея // Слово а словесност, 21, 1960, p.9-16.
11. Agrell Sigurd. Aspektänderung und Aktionsbildung beim polischen Zeitworte. Ein Beitrag zum Studium der indogermanischen Präverbia und ihrerBedeutungsfunktionen, Lund, 1908, p.78 – citat din: Вопросы глагольного вида. - Москва, 1962, с.36.
12. Потенба А. Из записок по русской грамматике. - Москва, 1958, т.IV, с.62.

13. Jacobsohn Hermann. Recenzia la cartea „Jacob Wackernagel, Vorlesungen über Syntax mit besonderer Berücksichtigung von Griechisch, Lateinisch und Deutsch, Basel, 1920” – citat din: Вопросы глагольного вида. - Москва, 1962, с.39.
14. Jacobsohn Hermann. Aspektfragen // Indogermanische Forschungen, 51, 1933, p.292-318.
15. Porzig Walter. Zur Aktionsart indogermanischer Präsensbildungen // Indogermanische Forschungen, 45, 1927, p.152-167. – citat din: Вопросы глагольного вида. - Москва, 1962, с.41.
16. Hermann Eduard. Objective und subjective Aktionsart // Indogermanische Forschungen, 45, 1927, p.207-228 – citat din: Вопросы глагольного вида. - Москва, 1962, с.44.
17. Heyde Kornelius van der. L'aspect verbal en latin. Problèmes et résultats // Revue des Études Latines, 10, 1932, p.326-336; 11, 1933, p.69-84; 12, 1934, p.140-157.
18. Wijk N. Van. Sur l'origine des aspects du verbe slave // Revue des études slaves, IX, 1929, p.237-252.
19. Holt Jens. Études d'aspect // Acta Iutlandica, 15, 1943, nr.2, p.15.
20. Le petit Larousse. - Paris, 1995. - 1778 p.
21. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. - Москва, 1969. - 607 с.
22. Vendryes J. La comparaison en linguistique // Bulletin Soc.Linguistique. - Paris, 1942-45, t.42, fasc. 1, p.84.
23. Karolák Stanislav. Le concept d'aspect et la structure notionnelle du verbe // Studia kognitywne, Warszawa, SOW. - 1994. - No1. - P.23.
24. Coseriu Eugenio. Aspect verbal ou aspects verbaux? Quelques questions de théorie et de méthode // La notion d'aspect, Actes des Colloque organisé par le Centre d'Analyse syntaxique de l'Université de Metz, publiés par J.David et R.Martin. - Paris, 1980, p.15.

Prezentat la 05.10.2007